

UDK 2:316.322(049.3)

Primljeno: 01. 03. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Emir Džambegović

HRABRO OTVARANJE APORIJA GLOBALIZACIJE I DEHUMANIZACIJE IZ RELIGIJSKO-TEOLOŠKE PERSPEKTIVE

**(Samir Beglerović, Adnan Silajdžić, Rešid Hafizović, Orhan Jašić,
Bajram Dizdarević, *Religija i teologija pred izazovima
novog svjetskog poretka*, Off-set, Tuzla, 2023)**

Knjiga grupe autora s Katedre za Akaid (dogmatiku) i uporedne religije Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, kako su sami autori naveli u njenom uvodu, nastala je iz potrebe za studijama društvenih i humanističkih disciplina iz različitih aspekata, ali promatranih iz teološke perspektive. Stoga su pokrenuli su projekat pod naslovom „Religija, teologija i religijske institucije pred izazovima globalnog svjetskog poretka“, kojim su se fokusirali na neka ključna pitanja vezana za globalni svjetski poredak, međureligijski i međumuslimanski dijalog, pitanja teološke osnove savremenih geopolitičkih blokova, pitanja o kontekstu u kojem su vođene obrazovne politike, kao i pitanja (izmijenjenih) duhovnih stanja vjernika danas, naročito u Bosni. Većina poglavlja predstavljaju dosada nepublicirane studije, osim nekoliko tekstova koji su značajno modifikovani za potrebe ove studije.

Rezultati do kojih su autori u svojim istraživanjima došli dobrim dijelom su upotpunili prazninu nerazumijevanja spomenutih problema, nudeći bolje razumijevanje konteksta bosanske stvarnosti, kako iz ugla teologije, tako i iz ugla općih, globalnih događanja. Sadržaj u jedanaest poglavlja na 181 stranici tretira bosansku stvarnost u kontekstu globalnog svjetskog poretka kao jednog od uzroka dehumanizacije.

nizacije čovječanstva i dekompozicije duhovnih aspekata ljudske prirode. Pregledom ovih jedanaest poglavlja uočavaju se četiri cijeline: pitanje dijaloga (1, 2. i 3. poglavlje), uloga "nove" teologije (4. i 5. poglavlje), pozicija religije u odnosu prema kulturi, modernosti i savremenom svijetu (6, 7. i 8. poglavlje), a u četvrtoj cjelini (9. i 10 poglavlju) autori se bave pitanjem visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Zbornik je zasvođen raspravom o religijskim zajednicama pred izazovima ozbiljnih socijalnih i društvenih pojava danas i zalaganjem za novu etiku.

U prva tri poglavlja autori razmatraju pitanje dijaloga u brojnim aspektima – od dijaloga Evrope s muslimanima, preko međureligijskog dijaloga i duhovne krize modernog svijeta, pa sve do posljedica koje je donio novi svjetski poredak među muslimanima. Osvrćući se intelektualno i hrabro na međureligijski dijalog u BiH, autori izražavaju zabrinutost zbog šutnje religijske i akademske javnosti, a posebno jer se neiskrenost i „robotiziranost“ međureligijskog dijaloga unutar znatnog dijela crkava i religijskih zajednica više uopće i ne krije. Navodeći razloge autori kazuju:

„Prvi je što su sve češće zajednički projekti realizirani pod pokroviteljstvom institucija i politika koje dolaze izvan Bosne, drugim riječima, nisu odraz unutarnje logike razvoja, odnosno, nisu posljedica vlastitog osjećaja potrebe za razgovorom. Zbog toga prestaje biti važno kako se svaki učesnik suštinski odnosi prema drugome, sva pažnja se usmjerava na sâm projekt. Naravno, dok on traje. Smatramo krajnje opravdanim postaviti pitanje: Da li uopće takvi susreti i projekti imaju vrijednost? Svakako, u kontekstu činjenja dobra, vazda je bolje uraditi barem nešto negoli ništa. Međutim, smatramo da to: "bolje išta nego ništa", vraća bosansko društvo u jedno drugo vrijeme, u sasvim druge okolnosti i, što je najvažnije, u drugačiji kontekst unutar kojega se dijalog nastojao realizirati. Prije, usmjeravanje dijaloga, slobodni smo izraziti svoju zabrinutost, najviše odgovora politikama globalnih centara moći, što je, opet, problem o kojemu bi trebalo posebno raspravljati, dočim izostaje onaj pristup koji je istinski potreban nama u Bosni. Odnosno, čini nam se da crkve i religijske zajednice kod nas zapravo ni ne žele međusobno razgovarati, već se naprosto povinuju potrebama moćnih centara koji dolaze izvana nastojeći se, pri tome, i same nečim okoristiti, a najčešće je riječ o pojedinačnim materijalnim koristima, odnosno kratkoročnim potrebama užih grupa koje djeluju u njima. Ponovit ćemo, da ne bismo bili krivo shvaćeni, svjesni smo i iskreno cijenimo napore pojedinaca, i onih izvan institucija a i onih koji djeluju pri različitim ustanovama, međutim, važno je otvoriti pitanje onoga što je, barem po našem mišljenju, sve očitiji problem i pred kojim se sve više šuti, što je posebno porazno.“ (str. 22)

Autori ne lamentiraju nad teškim stanjem, nego progovaraju o važnim pitanjima, što je i ustvari pretpostavka da se postave temelji za promjene. Posebno interesantna

je analiza stanja muslimana u svijetu nakon Arapskog proljeća u kontekstu kosmopolitske demokratije kao nove teologije oslobođenja. Pri tome se ukazuje na problem sa „isforsiranom neoimperijalističkom politikom rata protiv “terorizma”, uz tragična objašnjenja kako civilizacija islama, i sami muslimanski migranti kao njeni nosioci, nisu kompatibilni sa “zapadnim vrijednostima” (Benedikt XVI 2006)“ (str. 46). Kako srušiti mit “rata protiv terorizma”, i islamu i muslimanskoj Ummi, kao i svijetu “drugih”, vratiti univerzalni, kosmopolitski status i značaj? – autori se pitaju u ovoj cjelini knjige ukazujući na važnost poduke današnjih muslimana da islam nije samo religijska kultura nego je, podjednako tako, i znanstvena kultura.

U drugoj cjelini (4. i 5. poglavlje) autori se posvećuju pitanju uloge “nove” teologije i to u kontekstu razvoja projekata Euroatlantika i Euroazije, te moderne protestantske teologije i političke religije izraela kao politike nasilja u tom novom svjetskom poretku. Tu autori postavljaju pitanje da li zapravo jačanje apsolutizma euroatlantskog geopolitičkog bloka vodi ka snaženju okultne kulture i procesa ezoterizacije religije, što također utiče i na bosanske vjerujuće tradicije kroz popularizaciju rimokatoličkog i pravoslavnog nacional-šovinizma uz nedovoljan odgovor religijskih institucija i vjerskih zajednica. Pri tome, ukazuju da dolazi i do promjene odnosa prema samoj tradiciji kroz njenu relativizaciju i osporavanje obilježavanja muslimanskih blagoslovljenih danâ i noći, i to u znatno većoj mjeri nego što je bio slučaj npr. u prvoj polovini XX stoljeća. Ovakav tretman je zabilježen i kroz sadržaj glasila IZ u BiH i u *hutbama*, a koje je održalo nekoliko imama raspoređenih u velikim sarajevskim džamijama. U tim hutbama je osporena vrijednost tradicije obilježavanja mubarek-noći, kao i teme nekih javnih predavanja. Promjenu i neprilagođenost autori opisuju na slijedeći način:

„Umjesto adekvatnoga odgovora na spomenute izazove, u muslimanskim religijskim krugovima uočava se pojava jednoga sasvim novoga tipa muslimanskog intelektualca, orijentiranog prema savremenom *businessu* te dinamici razvoja globalnog finansijskog tržišta. Kako se ocjenjuje, novi vid muslimanske kompatibilnosti s globalizirajućim vrijednostima ne podrazumijeva, kao ranije, usvajanje moralnih i civilizacijskih vrijednosti zapadnoga društva, već prihvatanje interesa i logike internacionalnog tržišta (Nasr 2009).“ (str. 57)

Autori također ukazuju na kreiranje koncepta religije kao ezoterijskog ideološkog konstrukta. Riječ je o korištenju religije kao opravdanja geopolitičke podjele svijeta, u kontekstu čega se može posmatrati i preoblikovanje odnosa prema drugom i drugačijem. U sličnom svjetlu ukazuju se i nove protestantske (američke) metafizičke

i eshatološke interpretacije Biblije koje se koriste kao neprimjerena reakcija na modernu kulturu smrti (politike identiteta).

U trećoj cjelini (6, 7. i 8. poglavlje) autori su se bavili pitanjem pozicije religije u odnosu prema kulturi, modernosti i savremenom svijetu, analizirajući ne samo pitanja karikaturalizacije simbola u svjetlu sukoba i/li suživota moderne i tradicije, nego i kroz postmoderne fenomene statusa vjerskog znanja i odnosa prema autoritetu:

„Usljed masovnosti i velike dostupnosti vjerskih sadržaja javlja se fenomen “demokratizacije vjerskog znanja”. Sve ovo doprinijelo je rađanju nečega što su Ernst i Lambert oslovili kao “protestantizam u islamu”. Ulema, tradicionalni vjerski autoriteti, više nije potrebna, ili barem ne u mjeri u kojoj je bila. U modernosti, ulema (vjerski učitelji) nužna je samo na početku, a kasnije se više doživljava kao konkurencija odnosno protivnici individualne slobode vjernika. Stoga se u savremenome dobu i preferira kratka vjerska obuka (kursevi) u odnosu na tradicionalno dugogodišnje odgajanje i obrazovanje. Nakon toga, tradicionalna ulema je više neki “sparing partner”, izvrsna prilika za nadmetanje u poznavanju vjerskih uglavnom pravnih i teoloških, izvedenih propisa. Za razliku od tradicionalnog nauka da svako može biti dobri (evlija) ali ne može svako biti i učitelj-odgajatelj (murabbi), u savremenome dobu ne može svako biti evlija (prvo se mora odreći tradicionalnog autoriteta) ali svako može biti učitelj (šejh).“ (str. 97)

Posebno interesantan je prikaz aktualnih izazova pluralnog religijskog života za muslimane Bosne i Hercegovine, u kontekstu utjecaja unutarnjih faktora na muslimansku pluralnost i kroz osvrt na rad vjerskih službenika:

„Odatle i utisak da je savremenim učiteljima vjere i teozima važnije disciplinirati vjernike odnosno odgajati ih u kanonskoj disciplini, producirajući kod njih “poželjno ponašanje”, negoli odgajati ih i kod njih razvijati sposobnost samostalnoga promišljanja, a to je i razlog sve raširenije korupcije u službenim religijskim strukturama ali i izuzetno zabrinjavajućega nedostatka intelektualnosti kod vjernika svakodnevlja. Tako je i angažman vjernika nerijetko samo odraz neiskrenih, krajnje ovozemaljskih projekcija religijskih autoriteta. A tamo gdje dijalog nije posljedica govora vlastite vjere, ni njegov sadržaj ne može biti autentičan, bez obzira na kojoj instanci se vodio.“ (str. 111)

Posebno interesantno je poglavlje 8. u kojem se secira savremeni kulturni identitet Bošnjaka, za koji se kaže da se „ne razvija prirodno i iznutra (iz sučeljenja sa savremenim svijetom), nego se razvija kao hibridni kulturni identitet ili kao kulturni stereotip koji ima isključivo funkciju povijesnoga pamćenja (ilahije, kaside, sevdalinka, bosanskohercegovačka klasična književnost, itd.)“, te poentira da „takvo

osjećanje vremena i povijesti nesumnjivo će usporit proces duhovnog, političkog i kulturnog sazrijevanja Bošnjaka“ (119. str).

U četvrtoj cjelini (9. i 10 poglavlje) autori se bave pitanjem visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, skrećući pažnju na istiskivanje odgoja iz obrazovanja, opću dehumanizaciju društva, kvantifikaciju obrazovanja i pretvaranje istog u „amalgam ničega“:

“(…) više je nego primjetno da se akademski život bosanskih univerziteta sve snažnije vulgarizuje, štaviše, nastavnici u najvišim zvanjima svoje sposobnosti pisanja i argumentiranja iscrpljuju u međusobnim svađama, čak i difamiranjima. (...) Stječe se dojam da brojne reforme i novi zakoni o visokom obrazovanju ciljaju nastavnu populaciju, zapravo pojedine ideološke lobije, a u drugi plan potiskuju studente. Ovo je zorno u nastavnoj praksi. Nastavni angažman uvjetovan je napredovanjima u zvanju, koja su, time, postavljena kao svrha nastavničkog angažmana, a njihovo vrednovanje utemeljeno je na pukom kvantitativnom kriteriju: hladno određen broj objavljenih radova, projekata te mentorstava. Iako smo to i ranije tretirali u pisanjima, ponovit ćemo: po važećem Zakonu o visokom obrazovanju, napredovanje nastavnika uopće ne zavisi od njegove pedagoške kvalifikacije već samo od pobrojanih kvantitativnih faktora. Ovakvu odluku su podržali čak i teološki fakulteti! Imajući sve ovo u vidu, mada zvuči paradoksalno, nastava je za veliki broj nastavnika postala “teret”, te je nerijetko, a što iskusniji nastavnici mogu primijetiti, stavljena u potčinjen položaj u odnosu na različite kurseve, ljetne i zimske škole, te konferencije i specijalistička usavršavanja. S druge strane, ovakvom razvoju visokog školstva odgovara prilično letargičan mentalitet studenata koji je produkt u uvodu spomenute opće dehumanizacije društva. Nove generacije nisu osobe ograničenih intelektualnih mogućnosti niti su, kako se to nerijetko u kritikama može čuti, nezainteresirane za svijet u kojem žive. Naprotiv, prema njemu se odnose aktivno ali ga ne percipiraju na način kako su ga razumijevale ranije generacije. Naš je utisak da različiti ideološko-politički lobiji koji oblikuju aktuelnu filozofiju visokog obrazovanja, računaju na još uvijek nepremoštnu provaliju između generacija, te nastavni proces svjesno pretvaraju u “amalgam ničega”, fenomen koji ima prilično zvučne karakteristike ali uglavnom ispražnjenu nutrinu.“ (str. 158-9)

Posljednje, jedanaesto poglavlje ukazuju na važnost uvođenja nove etike, te ukazuje da „naspram etike napretka (gospodarenja nad stvarima i nad samim sobom), treba polahko uvoditi etiku održavanja, očuvanja, brige, zaštite i odgovornosti“ (str. 169). Jer etika zasnovana na napretku i usavršavanju u njegovom modernom obliku teško da može računati na produktivni dijalog s budućnošću svijeta za koji smo kao razumna i Bogom obdarena i privilegirana bića odgovorni.

U ovom prikazu knjige jesu istaknuti neki po nama fokusni citati, ali zaista, postoji još cijeli niz tema koje su odvažno otvorene i koje su mogle biti tu. Štaviše, ovaj hvale vrijedan zbornik ohrabruje da će oslovljavanje problema ponuditi osnov za daljnja, temeljnija istraživanja i, nadati se, promjene ka boljem. Kao takav bi mogao biti interesantan ne samo akademskim krugovima, nego i ljudima svakodnevnice, budući da su autori pratili pažljivo ne samo globalne događaje, nego i angažiranu, akademsku i djelimično popularistički profiliranu literaturu. Uspjeli su mnoge aktuelne događaje i trendove, bez obzira na njihovu nominalnu suprotstavljenost, dovesti u međusobnu vezu s obzirom na postignute ciljeve, a to su redefiniranje čovjeka i ekonomsko porobljavanje društava i pojedinaca. Autori dubinski razumijevaju duhovno, kulturno, političko, ekonomsko i socijalno stanje savremenog čovječanstva, prepoznajući skoro jedinstven plan po kojemu se ti ciljevi ostvaruju, a koji se veoma često oslovljava neoliberalnim političko-vjerskim projektom novog svjetskog poretka. Promišljanja autora ovoga zbornika u tom su pogledu daleko od agresivnih "kritičkih" razmatranja, teorija zavjere ili pobornika euroazijskog geopolitičkog bloka, odnosno djela opskurnih pravoslavnih teologa, filozofa i politologa, zapravo mitomana koji su iz sasvim drugih razloga ostrvljeni na ideje globalnog svjetskog poretka i dehumanizacije čovječanstva.

Adresa autora
Author's address

Emir Džambegović
Internacionalna poslovno-informaciona akademija Tuzla
emir.dzambegovic@gmail.com